

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์ ให้มีความรู้ ความคิด ทักษะ ค่านิยม และ คุณธรรม การศึกษาจะเป็นกระบวนการที่ต้องมีสถานที่ในการจัดการ พิพิธภัณฑ์สถานนับเป็น สถานที่หนึ่งที่เกิดกระบวนการศึกษาให้กับประชาชน ดังพระราชดำริสตอนหนึ่งของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงพระราชทานในการเสด็จพระราชดำเนินเปิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุทยาน จังหวัดสุพรรณบุรี (สารกรมศิลปากร, 2542) ความว่า

“พิพิธภัณฑ์สถาน นับเป็นสิ่งที่แสดงถึงความเจริญของ บ้านเมือง และมีประโยชน์เกื้อกูลการศึกษาของประชาชน โดยเฉพาะพิพิธภัณฑ์ทางโบราณคดี ย่อมเป็นอุปกรณ์ สำคัญอย่างยิ่งแก่การศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์”

ด้วยเหตุนี้พิพิธภัณฑ์สถานจึงเป็นสถานที่ให้การศึกษาอย่างหนึ่ง ดังคำกล่าวบางตอน ของผู้เข้าร่วมสัมมนา เรื่อง พิพิธภัณฑ์สถานกับบทบาททางสังคมและการพัฒนาประเทศ เช่น หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล กล่าวว่า “ปรัชญาการพิพิธภัณฑ์ คือการให้การศึกษาแก่สมาชิกใน สังคม ด้วยรูปแบบต่างๆ” ชาญวิทย์ เกษตรศิริ กล่าวว่า “หลักการของพิพิธภัณฑ์สถานสากลทั่วไป ในปัจจุบัน พิพิธภัณฑ์สถานคือแหล่งกระจายความรู้ไปสู่ประชาชน” สมลักษณ์ เจริญพจน์ กล่าวว่า “ปรัชญาการพิพิธภัณฑ์ขึ้นอยู่กับปรัชญาของสังคมในแต่ละยุคสมัย เมื่อมีการพัฒนาความรู้ และเทคโนโลยีต่างๆ ก้าวหน้าขึ้น พิพิธภัณฑ์สถานจึงมีบทบาททางการศึกษาตามสังคมไปด้วย” (ผลสรุปการประชุมสัมมนา พิพิธภัณฑ์สถานกับบทบาททางสังคมและการพัฒนาประเทศ, 2536) และ “พิพิธภัณฑ์เป็นแหล่งในการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง” (ศิระสิทธิ์ ภูเพชร. สัมภาษณ์. 21 กันยายน 2542) จากหลักการและปรัชญาการพิพิธภัณฑ์ดังที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า พิพิธภัณฑ์สถาน คือ สถานศึกษาอย่างแท้จริง

จากความสำคัญเช่นนี้ในการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานของประเทศสหรัฐอเมริกา วัตถุประสงค์สำคัญที่สุดที่ใช้ในการจัดตั้ง คือ เพื่อการศึกษา และเมื่อจัดตั้งแล้วจะมีหน่วยงานที่จัดการศึกษาในทุกพิพิธภัณฑสถาน เพื่อสนองความต้องการทางการศึกษาของประชาชน พิพิธภัณฑสถานจึงเป็นศูนย์กลางการศึกษา (Education Center) ของประชาชน บทบาททางการศึกษาของพิพิธภัณฑสถานในสหรัฐอเมริกาจึงโดดเด่นมากกว่าบทบาทอื่น และโดดเด่นกว่าประเทศใดในโลก (จิรา จงกล, 2532)

กิจการพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทยถือกำเนิดขึ้นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 4 พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑที่ขึ้นภายในพระบรมมหาราชวัง สำหรับจัดแสดงศิลปวัตถุที่ทรงรวบรวมไว้ ในสมัยรัชกาลที่ 5 พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้จัดพิพิธภัณฑที่ศาลาสหทัยสมาคมหรือหอคองคอเดีย ภายในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งในสมัยนั้นเรียกทับศัพท์ว่า "มิวเซียม" โดยทรงอนุญาตให้ประชาชนทั่วไปเข้าชม "มิวเซียม" ได้เป็นครั้งแรก และได้รับความสนใจจากประชาชนเป็นอย่างมาก ด้วยมีผู้เข้าชมถึงประมาณเจ็ดแปดหมื่นคน ความเข้าใจที่ได้จากการเข้าชมมิวเซียมของผู้คนในครั้งนั้น คือการได้เห็นถึงความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมือง ดังที่พระองค์เจ้าเกษมสันตโสภาคย์ ได้กล่าวไว้ว่า "ข้าพเจ้าได้ดูทั่วแล้วก็มีความยินดี ด้วยได้เห็นกรุงสยามมีความเจริญขึ้น" (อ้างถึงใน กิจการพิพิธภัณฑสถาน, 2517) จากนั้นเป็นต้นมาความต้องการการศึกษาจากพิพิธภัณฑสถาน ก็ได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วพร้อมๆ กับการปฏิรูปการศึกษาของประเทศ มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานขึ้นตามหัวเมืองต่างๆ พร้อมกันนี้ก็มีการจัดพิพิธภัณฑสถานชั่วคราวขึ้นอีกหลายครั้ง ครั้งที่สำคัญคือ การจัด "เอกซฮิบิเชน" (Exhibition) ที่ท้องสนามหลวง จากการเปิดพิพิธภัณฑสถานและการจัดเอกซฮิบิเชนดังที่กล่าวมา ประชาชนทั่วไปในสมัยนี้มีความเข้าใจเหมือนกับการจัดนิทรรศการในปัจจุบัน ซึ่งเป็นการจัดการศึกษาอย่างหนึ่ง และที่ย้ำความเข้าใจว่าพิพิธภัณฑสถานคือสถานศึกษาที่ชัดเจนที่สุด คือ เหตุผลในการโอนกรมพิพิธภัณฑที่ไปขึ้นกับกรมศึกษาธิการในช่วงปฏิรูปการศึกษา ของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ เสนาบดีกระทรวงธรรมการในสมัยนั้นว่า "เพราะมิวเซียมเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา" (กิจการพิพิธภัณฑสถาน, 2517) บทบาทของพิพิธภัณฑที่ในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้จึงเน้นที่การศึกษาเป็นหลัก

จุดเปลี่ยนที่สำคัญในเรื่องบทบาทของพิพิธภัณฑที่เริ่มในสมัยรัชกาลที่ 6 เมื่อมีการออกกฎหมายเพื่อป้องกันการสูญหายของศิลปโบราณวัตถุ และการลักลอบขุดค้นโบราณสถานพิพิธภัณฑที่ ในสมัยนี้จึงเริ่มเน้นการเก็บสะสม หรือการอนุรักษ์วัตถุเป็นหลัก เมื่อระยะเวลาผ่านไปประกอบกับการปรับปรุงกฎหมายให้มีผลบังคับมากขึ้น และความโดดเด่นในบริหารและการจัดการ การอนุรักษ์ที่

เป็นระบบ ความเข้าใจของผู้คนเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์สถาน คือ สถานที่เก็บของเก่าของโบราณ จึงเริ่มมีมาตั้งแต่ระยะนี้ จนเป็นภาพลักษณ์ที่ยังคงอยู่กับพิพิธภัณฑ์ไทยมาจนถึงปัจจุบัน

จากการที่ประเทศสหรัฐอเมริกากำหนดวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถาน “เพื่อการศึกษา” สำคัญที่สุด การรวบรวมวัตถุและการจัดแสดง จะต้องให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ ด้วยเหตุนี้อเมริกาจึงไม่มุ่งเน้นสะสมวัตถุเป็นหลัก แต่การพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทย การกำหนดวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งจะเน้น “เพื่อการอนุรักษ์” สำคัญที่สุด พิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทยจึงเกิดจากนักสะสมวัตถุเป็นส่วนมาก การจัดการศึกษาจึงเป็นงานที่ยังไม่พัฒนาเท่าที่ควร

จากบทบาทพิพิธภัณฑ์ไทย โดยเฉพาะพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ที่เน้นการอนุรักษ์ศิลปโบราณวัตถุเป็นหลักใหญ่ บทบาทด้านการศึกษาจึงเป็นรอง ภารกิจพยานของสองบทบาทนี้คือการมีเจ้าหน้าที่ประจำห้องหรือเจ้าหน้าที่ด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ มากกว่าเจ้าหน้าที่ด้านการศึกษา หรือการไม่มีฝ่ายบริการการศึกษาในบางพิพิธภัณฑ์ พร้อมกันนั้นเจ้าหน้าที่การศึกษาที่มีน้อยอยู่แล้วนั้น ไม่มีแม้แต่ตำแหน่งเดียวที่เป็นนักวิชาการศึกษา การให้การศึกษาของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จึงไม่เป็นไปตามความต้องการของผู้เข้าชมหรือผู้ใช้บริการ

ในปัจจุบันประชาชนได้คาดหวังให้พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ทำหน้าที่ในฐานะสถานศึกษาของประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพ ให้มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาไปจากเดิม มีความเคลื่อนไหวตอบสนองและรองรับความต้องการของประชาชนได้อย่างเต็มที่ ความคาดหวังและความต้องการ เช่น ผู้เข้าชมไม่ได้รับความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาเรื่องราวที่จัดแสดง (อารีย์ อิศานุภาพ, 2532) หรือที่ อติศร เพียงเกษ กล่าวว่า “ไม่มีความซึมซับที่จะรับรู้ในวัตถุที่จัดแสดง” หรือที่ สุจิตต์ วงษ์เทศ กล่าวว่า “ต้องการให้พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติปรับปรุงเนื้อหาสาระในการจัดแสดง” หรือที่ นิจ หนีชูระนันท์ กล่าวว่า “ในการนำเสนอควรจะต้องนำเอาเทคโนโลยีมาประกอบเพื่อให้เกิดความมีชีวิตชีวาและไม่ควรหยุดอยู่กับที่ คนเข้าไปชมแล้วต้องได้ความรู้เพิ่มขึ้น” หรือ เอนก นาวิกมูล กล่าวว่า “ควรปรับปรุงการจัดแสดงรูปแบบการนำเสนอให้ทันสมัย โดยใช้เทคนิคและเทคโนโลยีต่างๆ” และ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ กล่าวว่า “การนำเสนอเนื้อหาประกอบวัตถุสิ่งของในรูปแบบของเทคนิคการจัดแสดง เป็นสิ่งแรกที่สามารถทำให้ประชาชนผู้มาชมเกิดความรู้สึกใกล้ชิดหรือห่างไกลกับพิพิธภัณฑ์สถานได้” (ผลสรุปการประชุมสัมมนา พิพิธภัณฑ์สถานกับบทบาททางสังคมและการพัฒนาประเศ, 2536)

ในส่วนการจัดการศึกษาของสถานศึกษาหรือโรงเรียนนั้น ปัจจุบันกระทรวงศึกษาธิการได้กระจายอำนาจให้สถานศึกษาในส่วนภูมิภาค จัดทำหลักสูตรการเรียนการสอนเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นของตนเองได้ โดยให้ใช้ทรัพยากรท้องถิ่นเป็นสื่อในการเรียนการสอน ในสภาวะการณ์เช่นนี้ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและสถานศึกษา น่าจะได้มีโอกาสร่วมมือกันในการจัดการศึกษา ด้วยทั้งสองหน่วยงานมีองค์ประกอบของการศึกษาคบถ้วนและกลุ่มเป้าหมายเหมือนกัน คือ นักเรียน-นักศึกษา เมื่อพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ต้องการผู้เข้าชม และครู-อาจารย์ ต้องการสถานที่ เครื่องมือและสื่อในการเรียนการสอน การร่วมมือซึ่งพหุอาชีพซึ่งกันและกัน จะบังเกิดประโยชน์ให้กับการศึกษาของท้องถิ่นยิ่งนัก

นักเรียน-นักศึกษาจะมีจะมีเครื่องมือคือการศึกษาที่ดีได้ ครูจะต้องมีการจัดการที่ถูกต้องและเหมาะสม ในอดีตหรือปัจจุบันสถานศึกษาบางแห่ง ในการจัดการเรียน-การสอนจะยึดครูผู้สอนเป็นสำคัญ ทำให้ผลลัพธ์ที่ได้คือผู้เรียนไม่มีความคิดสร้างสรรค์ หรือประยุกต์การทำงานไม่เป็น เพราะการเรียนที่ผ่านมาครูเป็นผู้จัดการให้หมด สังคมไทยจึงยังมีปัญหาและพัฒนาได้ช้ามาก การจัดการศึกษาที่เหมาะสมในปัจจุบันและอนาคตนั้น จำเป็นต้องจัดการศึกษาโดยเน้นที่ผู้เรียนเป็นสำคัญ นั่นคือนักเรียน นักศึกษา จะต้องรู้จักแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ไปเห็นด้วยตาและทำด้วยมือของตนเอง ดังคติที่ว่า “สิบปากว่าไม่เท่ากับการเห็น สิบตาเห็นไม่เท่ากับการมีคลำ” หรือ Learning by doing (จิตรลดา ศิริรัตน์, 2539) ครูจะเป็นเพียงผู้ชี้แนะแนวทางในขั้นต้นเท่านั้น ครูจะไม่ใช่ผู้ให้ความรู้ทุกอย่างแก่นักเรียน การจัดการศึกษาที่ครูเป็นผู้ให้ความรู้แต่ฝ่ายเดียว ทำให้ผู้เรียนมีแต่ความเชื่อ ไม่รู้จักคิดและนำไปปฏิบัติไม่เป็น ดังที่ศรีศักร วัลลิโภดม กล่าวว่า “การจัดการศึกษานั้น ต้องให้ผู้เรียนมีความรู้ ความคิด และความเชื่อจึงจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนา ถ้าเรียนรู้แล้วไม่มีความคิดมีแต่ความเชื่อ จะไม่มีการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนา” (เอกสารการสัมมนาทางวิชาการ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในประเทศไทย, 2540)

ในฐานะสถานศึกษาดังที่กล่าวมา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจะต้องจัดการศึกษาให้มีรูปแบบที่หลากหลาย เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายแต่ละระดับ และแต่ละหลักสูตรการศึกษา เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน ครู-อาจารย์ และนักเรียน-นักศึกษา ให้สมกับที่เป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และเป็นหน่วยงานของรัฐที่ได้รับงบประมาณมาจากภาษีของประชาชน

ในบริบทของประเทศไทยที่สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง แตกต่างจากประเทศอื่น โดยเฉพาะประเทศทางทวีปยุโรปและอเมริกา ที่เป็นต้นแบบของวิธีการจัดการศึกษาในปัจจุบัน

เพื่อให้การจัดการศึกษาของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มีความเหมาะสมกับบริบทของประเทศ จึงจำเป็นต้องมีการวิจัยรูปแบบการศึกษา เพื่อให้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นสถานที่เพื่อการ ศึกษา ตามบทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานสากลทั่วไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพ ปัญหา และความต้องการ การใช้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เพื่อการ ศึกษา
2. เพื่อศึกษาแนวทางในการปรับปรุงแก้ไข และพัฒนาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเพื่อการ ศึกษา
3. เพื่อนำเสนอรูปแบบการพัฒนาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เพื่อการศึกษา

คำถามในการวิจัย

1. ครูและอาจารย์มีสภาพ ปัญหา และความต้องการ การใช้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เพื่อการศึกษาอย่างไร
2. นักวิชาการของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มีแนวทางในการปรับปรุงแก้ไข และพัฒนา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เพื่อการศึกษาอย่างไร
3. ผู้บริหารมีรูปแบบการพัฒนาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เพื่อการศึกษาอย่างไร

ขอบเขตของการวิจัย

1. พิพิธภัณฑสถานที่ใช้ในการศึกษา คือ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จำนวน 37 แห่ง ในสังกัดกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ เท่านั้น
2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยชั้นสำรวจสภาพ ปัญหา และความต้องการ การใช้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เพื่อการศึกษา คือ ครูและอาจารย์ที่เคยพานักเรียน-นักศึกษา เข้าชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ แต่ละแห่งทั่วประเทศในปี 2541
3. ประชากรที่ใช้ ในการวิจัยชั้นหาแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขและพัฒนา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เพื่อการศึกษา คือ นักวิชาการของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

4. ประชากรที่ใช้ในการวิจัยชั้นหารูปแบบการพัฒนาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เพื่อการศึกษา คือผู้บริหารของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

สภาพ หมายถึง สิ่งที่ปรากฏให้เห็นและเป็นอยู่ในปัจจุบัน เกี่ยวกับการใช้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ในการศึกษาของครูและอาจารย์

ปัญหา หมายถึง เรื่องราวหรือสิ่งที่เป็นอุปสรรค ที่มีผลทำให้การใช้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ในการศึกษาของครูและอาจารย์ไม่บรรลุผลตามจุดมุ่งหมาย จำเป็นต้องมีการปรับปรุงแก้ไข

ความต้องการ หมายถึง เรื่องราวหรือสิ่งที่เป็นความประสงค์ของครูและอาจารย์อยากให้มี เกี่ยวกับการใช้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ในการศึกษา

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หมายถึง หน่วยงานในสังกัดกรมศิลปากร ที่อยู่ในส่วนกลาง และส่วนภูมิภาค

พิพิธภัณฑท์ หรือ พิพิธภัณฑสถาน หมายถึง สถานที่เก็บรวบรวม สงวนรักษา ศึกษาวิจัย และจัดแสดงสิ่งซึ่งเป็นหลักฐานที่มีความสำคัญกับมนุษย์และสิ่งแวดล้อม โดยมีความมุ่งหมายเพื่อการศึกษา การค้นคว้า วิจัย และความเพลิดเพลิน

นักวิชาการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หมายถึง ผู้อำนวยการ หัวหน้าและภัณฑารักษ์ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

การศึกษา หมายถึง กระบวนการจัดการเรียนการสอน ที่ครู-อาจารย์ จัดให้แก่นักเรียน-นักศึกษา

การพัฒนา หมายถึง การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสภาพที่เป็นอยู่ ให้ดีขึ้น เจริญขึ้น มีประสิทธิภาพมากขึ้น

การศึกษาในพิพิธภัณฑท์ของครู-อาจารย์มี 3 ขั้นตอน คือ การเตรียมการศึกษา การเข้าไปศึกษา และภายหลังการศึกษา

การเตรียมการศึกษา หมายถึง การที่ครูได้วางแผนและเตรียมการ ก่อนการเข้าชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

การเข้าศึกษา หมายถึง การเข้าชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รวมทั้งวิธีการอย่างอื่น ที่ครูและนักเรียนได้กระทำในระหว่างการเข้าชม

ภายหลังการศึกษา หมายถึง การติดตามและการประเมินผลเพื่อหาคุณค่าของการศึกษาภายหลังกลับจากเข้าชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบสภาพ ปัญหา และความต้องการการใช้พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เพื่อการศึกษา
2. เป็นแนวทางในการปรับปรุง แก้ไข และพัฒนาการจัดการศึกษาของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
3. ได้รูปแบบการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เพื่อการศึกษา